

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 94 1973

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

tivt kan närma sig media-problemen måste man uppenbarligen lägga ner mycket arbete på den svåra uppgiften att analysera och beskriva inte bara texten utan också teaterföreställningen.

Särskilt beträffande Din stund på jorden finns det många intressanta frågor som rör den adaptation, som Moberg gjorde för scenversionen. Viveka Hagnell hävdar att de båda texterna är nästan identiska, vilket i hög grad är en sanning med modifikation. Det är riktigt i så måtto att boken och teatertexten i djupare (men samtidigt ganska vag) mening är mycket lika varandra. Det är emellertid oriktigt i så måtto att Moberg bokstavligt har skrivit om nästan varenda rad för scenversionen: på ytan är de båda textmassorna mycket olika. Den omarbetningen har rimligen med mediet att göra, men de metodproblem som ligger i detta går Viveka Hagnell nästan helt förbi.

Det hör nu en gång till svårigheterna, men också till privilegierna, för dem som ger sig ut på nya områden: att man kommer i kontakt med så många nya eller outredda problem som måste passeras och lämnas för fortsatt arbete. Och det är verkligen ingen liten uppgift som Viveka Hagnell har fört i hamn. Man kan vara tveksam inför det fruktbara i försöken att »kontrollera» några teorigrupper och deras relevans för läsare och åskådare i dag, men då finns det så mycket mer att ta fasta på under den explorativa målsättningen. Det är en i bästa mening nyttig bok hon har åstadkommit: en bok som pekar ut vägar för vidare empirisk forskning och som inbjuder till fortsatt arbete med teoretiska och metodiska problem.

Gunnar Hansson

Jan Thavenius: *Stil och vokabulär. En undersökning av formord i lyrik och prosa*. (Litteratur Teater Film. Skrifter från Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund, 1). Akad. avh. Lund 1972.

Jan Thavenius vill med sin avhandling visa att även formorden har stilistisk relevans. Han syftar också till att åstadkomma så enkla och rättvisa mått som möjligt för att på rent kvantitativ väg beskriva och analysera stilen. Till sist är han ute efter att bestämma stilistiska skillnader mellan texter av olika slag och från skilda tider.

Undersökningsmaterialet är i första hand två urval poesi, ett bestående av Fredmans epistlar, ett större stickprov gustaviansk poesi samt fyra perioder Tegnérpoesi, ett annat av Gullbergs lyrik. Det förra kallar Thavenius äldre lyrik, det senare yngre lyrik. Det kan ifrågasättas om lyrik är adekvat benämning för ett urval som innehåller gustaviansk och tegnérsk poesi i en mängd olika

genrer, bl. a. epik. För att få något att jämföra med har Thavenius till poesiurvalet lagt två urval prosa. Det ena utgörs av Carita Hassler Göranssons material för hennes studie över Ordfrekvenser i nusvenskt skriftspråk, det andra av Sture Alléns material från tidningssvenska, på vilket han bygger sina nusvenska frekvensordböcker. Det förra urvalet kallar Thavenius äldre prosa, det senare yngre prosa. Benämningen måste sägas vara olycklig, då den korresponderar med benämningarna för poesien, och det som kallas äldre prosa till en del inte är mer än något decennium äldre än det som kallas yngre. Thavenius varnar visserligen (s. 70) för att betrakta de olika textmaterialen som representativa för det benämningarna lockar en att tro, men varningen till trots är risken stor att läsaren gör sådana generaliseringar. Fråga är om författaren inte själv också fallit i gropan. Så då han s. 78 av att de längre prepositionerna *uppå, utav* etc. har höga frekvenser i äldre lyrik men knappast alls förekommer i prosan drar slutsatsen att »de längre alternativformerna har med tiden ersatts av de kortare och detta har gått snabbare i lyriken än i prosan». Vetskapen om materialets ringa representativitet, liksom det faktum att vi för prosa inte alls har något material äldre än 1880-talet, borde hindrat sådana generella uttalanden.

Även en annan kritik av urvalet är på sin plats. Äldre prosa består av ett mycket blandat material, skoluppsatser och brev, tidningssvenska (där ibland Dagens Nyheters sportsidor!), läseböcker samt ett antal romaner. Yngre prosa består helt av tidningssvenska. I prosan är mängder av författare representerade, de flesta anonymt. Större delen av äldre lyrik har två författare, yngre lyrik endast en. Det blir mycket egendomligt att jämföra material, som är så olikartade och så olika sammansatta. Naturligare hade varit att jämföra poesien med ett urval litterär prosa, eventuellt dessutom ett icke-litterär. Därtill kommer de egendomliga proportionerna mellan materialen: äldre lyrik mer än 130000 ord, yngre lyrik endast ca 49000, äldre prosa 500000, yngre prosa 100000. Det är som framgår ett inte så lyckligt materialval, men Thavenius har här måst ta vad som fanns, om han inte skulle behöva göra mycket omfattande egna excerperingar på ett nytt material.

Då formorden antas ha stilistisk relevans avses inte att de själva genom sina förekomster skulle ha det utan att de har det såsom indikatorer på syntaktiska val. Tyngdpunkten i avhandlingen ligger i demonstrationen av detta, medan frågan om formordens omedelbara stilistiska relevans knappast berörs. Som jag ser det har Thavenius då han ser formorden som indikatorer på syntaktiska val

gjort en viktig insats i stilforskningen. Håller de hypoteser han ställer upp skulle vi genom relativt enkla mått på rent kvantitativ väg kunna bestämma även de mera dolda egenskaperna i texternas struktur. Vad själva måtten beträffar och den statistiska prövningen av dem vill jag ge författaren de finaste lovord. Men till några tolkningar av måtten ställer jag mig tveksam. Med hjälp av måtten personliga pronomen + possessiva pronomen samt personliga pronomen/possessiva pronomen (P+p resp. P/p) söker Thavenius skapa en typologi bestämd av polerna personlig och opersonlig samt vardaglig och högstämmd (s. 130, fig. 7.3.3). Av de undersökta texterna visar sig Gullbergs Ensamstående bildad herre ha egenskaperna opersonlig och högstämmd. Mätt med detta mått skulle platsen också ges åt frihetstidens akademiska tal, som onekligen verkar riktigt. Men för Gullbergs vidkommande är detta egendomligt.

Ännu egendomligare ter sig måttet P + U dvs. frekvenserna för prepositioner + underordning för syntaktisk komplexitet. Här blottas några betydande svårigheter i metoden att bestämma syntaktiska egenskaper med hjälp endast av frekvenser för olika klasser av formord. En svårighet ligger i att åtskilliga ord som förs till en klass har olika funktion. Så t.ex. *om*, som kan vara adverb, preposition och konjunktion. Vill man bestämma storleken av en klass underordning, stöter det på stora problem, eftersom man inte kan isolera denna funktion från övriga. I klassen är dessutom inte medtagna de relativa adverbena, en rätt stor grupp av underordnande ord. Syntaktisk komplexitet måste om begreppet ska ha någon nytta innebära en relativt hög frekvens av bisatser. För att pröva måttet undersökte jag i fyra texter som jag själv arbetat med antalet bisatser och noterade om deras inledningsord skulle komma med i Thavenius' klass underordning eller ej. Upp till 1/6 (14 av 85) kom inte med. Felkällorna är flera: å ena sidan kan ända till 2/5 av relativpronomen och 1/3 av ordet *att* användas för annat än att inleda bisatser, å den andra kan ett stort antal bisatser konstrueras med hjälp av andra ord än de som samlas i klassen underordning, hos Lucidor 43 av 126. Relativa adverb som *då*, *huru*, *sedan* spelar stor roll, men även pronomina som *den* och *huad*, och inte sällan förekommer i poesien bisatser utan bindeord. För mig förefaller det som mäts med detta mått vara ett pseudofenomen.

Exemplet visar hur vanskligt det är att arbeta enbart med formordens frekvensförhållanden. En prövning med hjälp av andra, traditionella metoder hade varit nödvändig och hade inte behövt bli så betungande. Vidare hade en ytterligare separering i vissa klasser bort företagas, om stora

missvisningar skulle undvikas. Det gäller utom de nyss nämnda orden ett ord som pronominet *I*, som förs till prepositionen *i*, trots att det ju är mycket vanligt i äldre poesi.

Avhandlingen är starkt teoretisk och abstrakt. Konkreta texter rycks nästan aldrig in. Det är farligt att förlora kontakten med själva texterna. I kvantitativa undersökningar arbetar man nämligen med medelvärden för stora texter eller textgrupper. Ett visst medelvärde kan i verkligheten vara ett medelvärde där avvikelserna är mycket små. Men det kan också vara bildat av två extremer som balanserar varandra. Befarar man detta är det all anledning att gå till texten själv. Thavenius konstaterar att *Ögon, läppar* har hög frekvens för konjunktioner, vilket förvänar, eftersom samlingen ansetts utmärka sig för kompressionsteknik. Författaren ger flera förklaringar, men ser inte efter. Nu visar det sig att kompressionstekniken finns i relativt få korta dikter, men att det i samlingen också finns flera långa balladartade dikter, som har en mängd *och* (dessutom mycket *han* och *hon*, där samlingen också får höga värden).

Jag har uppehållit mig vid några svagheter i Thavenius' avhandling. Några av svagheterna hade, kan man tycka, varit lätta att undvika. För min del har jag svårt att förstå den nästan helt konsekvent iakttagna distansen till det konkreta materialet. Andra brister måste däremot ses mot bakgrunden att vi här har framfört oss ett pionjärarbete, som gäller tidigare så gott som helt utforskade företeelser och problem. Det ligger ett stort och mycket intelligent genomfört arbete bakom denna så opretentiöst skrivna bok.

Bernt Olsson

Bo Ullman: *Die Sozialkritische Thematik im Werk Georg Büchners und Ihre Entfaltung im »Woyzeck«*. Mit Einigen Bemerkungen zu der Oper *Alban Bergs*. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholmer Germanistische Forschungen, 10). Sthlm 1972.

»Was ist das, was in uns lügt, mordet stiehlt?« Georg Büchners fråga i det s.k. Giessen-brevet till fästmannen har forskningen besvarat åt honom. Men svaren har motsagt varandra till den grad att man gärna låter sig förledas till att med Ronald Peacock tala om två skolor inom Büchnerforskningen, båda »too deliberately opposed to each other, too exclusive, too intent on a unitary system of thought in one direction or the other«. (A note on Georg Büchner's Plays. German Life and Letters X. 1957 s. 189.) Den »metafysiska» skolan placerar Büchner vid en avgrund, med meningslöshetens dimma bakom sig och gudlös-